UGC Approved Journal
Sr. No. 64310

ISSN 2319-8648

Impact Factor - 2.143

Current Global Reviewer

International Research Journal Registered & Recognized Higher Education For All Subjects & All Languages

Editor in Chief

Mr.Arun B. Godam

www.rjc

CURRENT GLOBAL REVIEWER
Half Yearly Nov. 2017-Apr. 2018
Issue X Vol. VI, April. 2018
UGC Approved Sr. No. 64310
ISSN : 2319 - 8648
Impact Factor : 2.143

Index

Sr. No.	Article Title	Author	Page No.
1	The Relation Between The Level Of Job Satisfaction And Types Of Personality In Higher Secondary School Teachers	Smt. Geeta H. Inginshetty	1
2	Anxiety And Mental Health Of Chronic Patients	Dr. .Anilkumar Tengli	5
3	Globalization And Social, Economical Development In India	Mr. Pawar S.S	10
4	The Theme of Casteism in the Recent Marathi Cinema with special reference to the movies *Fandry, Sairat and Khwada.*	Prof. Kazi Zaki Abdulhai	13
5	Efficacy of Antagonistic Organisms Against *Colletotrichum falcatum* Causing Red Rot Disease of Sugarcane	S.K. Alane, C. S. Swami	16
6	"Effect of minor games on physical fitness of school going children"	Prof. Sughand Band	19
7	Indian Agriculture Sector Before and After Globalisation - An Analysis	Dr. Maroti Tegampure, Dr. Amrita Sahu	24
8	हिन्दी उपन्यासो में अभिव्यक्त नारी - विमर्श	डॉ. संतोष पवार	31
9	मोहन राकेश के नाटकों में तात्विक विवेचन	डॉ. संतोष रामचंद्र आडे	35
10	चोल वंश—दक्षिण भारतातील प्रसिध्द राजवंश	प्रा. डॉ. किशोरकुमार गव्हाणे	41
11	लातूर जिल्ह्यातील भूकंप एक नैसर्गिक आपत्तीचे व्यवस्थापन	प्रा.जावळे व्ही.जी.	46
12	उस्मानाबाद जिल्ह्यातील उच्च शिक्षणाची स्थिती	प्रा. श्रीमती सरवदे वर्षा तात्यासाहेब	49
13	भारतातील इंटरनेटवरील व्यापाराचे वाढते महत्त्व	प्रा. सुभाष विनायकराव मोरे	53

CURRENT GLOBAL REVIEWER
Half Yearly | Nov. 2017 Apr. 2018 | UGC Approved Sr. No. 64310 | ISSN : 2319 - 8648
Issue X, Vol VI, April 2018 | Impact Factor : 2.143

चोल वंश–दक्षिण भारतातील प्रसिद्ध राजवंश

प्रा. डॉ. किशोरकुमार [illegible]
(सहा. प्राध्यापक) एस.पी. कॉलेज, पुणे

(10)

प्रस्तावना–

चोल वंश घराणे हे दक्षिण भारतातील एक महत्त्वाचे राजघराणे होते. [illegible] भारतातील सुप्रसिद्ध राजवंश म्हणून चोल घराण्याची ख्याती आहे. इसवी सनाच्या [illegible] शतकात चोल ही दक्षिण भारतातील महत्त्वाची शक्ती होती. भारताच्या [illegible] किनाऱ्यावरील तामिळनाडूच्या प्रदेशात चोल राज्याचा उदय झाला. हा भाग [illegible] संस्कृतीचे केंद्रस्थान म्हणून महत्त्वाचा आहे. आंध्र व कर्नाटकामध्ये चोलांनी [illegible] साम्राज्य निर्माण केल्याचे दिसते. पहिल्यापासून या भारतीय राजांनी आपले [illegible] आपला प्रभाव निर्माण केला. अनेक प्राचीन ग्रंथात व शिलालेखात चोल घराण्याचा [illegible] आढळतो. चोल राजांचा आलेख, ताम्रपट, नाणी, मंदिरे, महाकाव्य, संगमसाहित्य व [illegible] प्रवासवर्णनामधून इतिहास मिळतो. सम्राट अशोकाच्या शिलालेखात एक [illegible] म्हणून चोल राज्याचा उल्लेख आहे. पाणिनीच्या व्याकरणातही या तामीळ [illegible] उल्लेख येतो. या चोल वंशाने दक्षिण भारतात आदर्श प्रशासकीय व्यवस्था [illegible] विकास, स्थापत्य, शिल्प व साहित्याच्या क्षेत्राबरोबरच आर्थिक प्रगती निर्माण [illegible] म्हणूनच काही इतिहासकार चोल राजवटीला दक्षिणकडील सुवर्णयुग असे [illegible] चोलांनी आरमाराच्या सहाय्याने जावा, सुमात्रा, मलाया द्विपकल्पापर्यंत [illegible] साम्राज्यविस्तार केल्याचा दिसून येतो. १३ व्या शतकापर्यंत या साम्राज्याने [illegible] राजकीय दबदबा दक्षिण भारतात निर्माण केला.

चोल वंश –

चोल घराण्यासंदर्भात महाभारत, अशोकाचे शिलालेख, मॅगस्थिनिसचा 'इंडिका' ग्रंथ, टॉलेमीचा 'पेरिप्लस ऑफ युरेथ्रियन सी', संगम वाङ्‌मय, सिंहली भाषेतील 'महावंश' काव्य यातून माहिती मिळते. वरील वाङ्‌मय उपलब्ध असले तरी चोल घराण्याच्या प्रारंभापासूनची माहिती उपलब्ध होत नाही. इ.स. पहिल्या किंवा दुसऱ्या शतकात करिकाल (कारीकल) नामक महाप्रतापी राजा या वंशात होवून गेला.[1] करिकाल राजाने चेर व पांड्य राजाचा पराभव करून तामिळनाडूवर वर्चस्व प्रस्थापित केले. त्याने श्रीलंकेवरही स्वारी केली. तेथून युध्द कैदी पकडून आणून त्यांच्याकरवी कावेरी नदीच्या मुखावर प्रहार बंदर बांधण्याचे व कालवा काढण्याचे कार्य त्याने केले.[2] पुढे कारीकलचा नातू नेडमुडूकिल्लीच्या कारकीर्दित चेर, पांड्य, पल्लव यांची आक्रमणे होवून चोल सत्ता संपुष्टात येवून तेथे चौथ्या ते सातव्या शतकापर्यंत पल्लवांचे आणि नवव्या शतकापर्यंत पांड्यांचे प्रभुत्व प्रस्थापित झाले. नवव्या शतकात पल्लव घराण्यास उतरती कळा प्राप्त झाली. या संधीचा फायदा चोल वंशीय विजयालय याने घेवून आपले प्रभुत्व प्रस्थापित केले. चोल घराण्यामधील वंशावळीवर प्रकाश टाकला असता या घराण्याने इ.स. ८५० पासून ते इ.स. १२८० पर्यंत दक्षिणेचा राज्यकारभार केला. दक्षिण भारताच्या इतिहासात जवळजवळ ४३० वर्षे चोल घराण्याने आपले प्रभुत्व प्रस्थापित केल्याचे दिसते.

चोल सम्राटांचा कालानुक्रम –

© Shaurya Publication, Latur | www.rjorunals.co.in | Email-hitechresearch11@gmail.com

१ विजयालय (इ.स.८५०–८७१) २. आदित्य प्रथम (इ.स.
८७१–९०७)
३ परांतक प्रथम (इ.स.९०७–९५५) ४. गंडरादित्य (इ.स.९५५–९५६)
५ सुंदर चोल (इ.स ९५७–९७३) ६. उत्तम चोल (इ.स.
९७३–९८५)
७ राजराज चोल (इ.स.९८५–१०१४) ८. राजेंद्र प्रथम (इ.स.
१०१४–१०४४)
९ राजाधिराज पहिला (इ.स.१०४४–१०५२) १०. राजेंद्र दुसरा (इ.स.
१०५२–१०६४)
११ वीर राजेंद्र (इ.स.१०६४–१०७०) १२. अधिराजेंद्र (इ.स.
१०७०–१०७०)
१३ कुलोत्तुंग प्रथम(इ.स.१०१७–११२०) १४. विक्रम चोल (इ.स.
११२०–११३५)
१५. कुलोत्तुग दुसरा(इ.स.११३५–११५०) १६. राजाराज दुसरा (इ.स.
११५०–११७३)
१७. राजाधिराज दुसरा (इ.स.११७३–११७८) १८. कुलोत्तुंग तिसरा (इ.स.
११७८–१२०६)
१९. राजाराज तिसरा (इ.स.१२०६–१२४४) २०. राजेंद्र तिसरा (इ.स.१२४६–१२७९)

वरील सम्राटांनी दक्षिण भारतात जवळजवळ ४३० वर्ष आपली राजकीय सत्ता प्रस्थापित केल्याचे दिसते. विजयालयानंतर सत्तेवर आलेल्या आदित्य प्रथम याने पांड्याचा पराभव करून पल्लवांचाही पराभव केला.[३] पहिल्या परांतकाने तोंडरमंडलम येथे मंदिर बांधकाम केले. चोल घराण्यातील महत्वाचा सम्राट म्हणून राजाराज चोलचा उल्लेख केला जातो. चेर व पांड्या यांचा पराभव करून त्याने आरमाराच्या सहाय्याने मालदीव बेटे जिंकून घेतली. पहिल्या राजेंद्रने चालुक्यांचा अनेकदा पराभव केल्याचे दिसते. शैलेंद्राच्या साम्राज्यावरील स्वारी ही आणखी महत्वाची मोहिम त्याच्याच कारकीर्दित घडून आली. ही मोहिम भारताच्या इतिहासातील फार वैशिष्ट्यपुर्ण अशी होती. चोल साम्राज्याचा दबदबा निर्माण करण्याचे श्रेय पहिल्या राजेंद्रला द्यावे लागेल. राजाधिराज पहिला याने कल्याणीच्या चालुक्यांचा दारूण पराभव केला.[४]

राजेंद्रचे उत्तराधिकारी व चोल सत्तेचा अस्त –

राजेंद्र प्रथम नंतर राजेंद्र द्वितीय यांने सोमेश्वरचा पराभव करून चोल साम्राज्याचे रक्षण केले. चोल वंशात पुढील कालखंडात कुलोत्तुंग प्रथम याने जवळजवळ ५० वर्षे राज्यकारभार केल्याचा दिसतो. इ.स. ११२० मध्ये कुलोत्तुंगचा मृत्यु झाला. कुलोत्तुंग नंतर चोल वंशाने १६० वर्षे आपली राजकीय सत्ता दक्षिण भारतात टिकवून ठेवली. या १६० वर्षांच्या काळात एकूण ७ सम्राटांनी राज्यकारभार केल्याचा दिसतो. शेवटाचा चोल वंशाचा सम्राट राजेंद्र तिसरा याचा इ.स. १२७९ मध्ये जटावर्मन सुंदर या पांड्य राजाने पराभव करून दक्षिणेतील एका पराक्रमी राजघराण्याचा अंत केला. राजा तिसरा राजेंद्र हा पांड्य राजाचा मांडलिक झाला. चोल राज्याचे उरले सुरले अवशेषही अल्लाउद्दीन खिलजीचा सेनापती मलिक काफूरने इ.स १३१० मध्ये स्वारी करून नाहीसे केले.

चोल प्रशासन

चोल वंशाची देणगी म्हणजे त्यांचे प्रशासन होय. या प्रशासन व्यवस्थेत सम्राटाला अंतीम अधिकार असे. सम्राटाला राज्यकारभारात मदत करण्यासाठी मंत्री व अधिकारी वर्ग असे. चोल कालखंडात संपूर्ण साम्राज्याची विभागणी ६ ते ८ प्रदेशात (प्रांतात)झाली होती. जवळच्या नातलगाची किंवा राजपुत्राची नेमणूक प्रांतपती म्हणून केली जाई. प्रांताला 'मंडलम' म्हटले जात होते.[५] प्रत्येक 'मंडलम' जिल्हा समूहात वाटला गेला असे. जिल्ह्यांना कोट्टम हे नाव असून याचे अनेक तालुके (नाडु) असत. नाडुत 'कुर्रम' म्हणजे खेडे असत. राज्यकारभाराच्या दृष्टीने ग्राम हे सर्वात लहान घटक होते. चोलांची राज्यपध्दती कार्यक्षम असून त्यात केंद्रीय सत्तेबरोबरच स्थानिक सत्तेला वाटा असल्याचे दिसून येते. प्रांत, जिल्हा व नगर याठिकाणी लोकनियुक्त सभासदांच्या 'सभा' असल्याचे दिसते. त्यांच्याकडे कर वसूल करण्याची, न्यायदानाची व शिक्षणाची जबाबदारी असे. यांच्या कालखंडात जमिनीची मोजणी होत असून सरकारी दप्तरात त्याची नोंद असे. शेतीला कालव्याद्वारे पाण्याची सोय केल्याचे दिसते. एकूण शेतीतील उत्पन्नाच्या १/६ शेतसारा सरकारला द्यावा लागत असला तरी जमिनीच्या सुपिकतेवर हा शेतसारा कमी जादा केला जात असे.[७] न्यायदानाच्या बाबतीमध्ये ग्रामसभेला पूर्ण अधिकार दिलेले दिसतात. एखाद्याला निर्णय मान्य नसेल तर वरच्या न्यायालयात दाद मागण्याचा अधिकार असे. सर्वोच्च न्याय मात्र राजाच्या अखत्यारीत होता. सर्वसामान्यपणे धर्मशास्त्राप्रमाणे न्याय निवाडा केला जाई. साम्राज्याच्या लष्कराची विभागणी घोडदळ, पायदळ, रथदळ, गजदळ व आरमार अशी होती. स्वत: सम्राट किंवा राजपुत्र सैन्याच्या आघाडीवर असत. जवळजवळ १,५०,००० इतके सैन्य चोल सम्राटाकडे होते.[८] चोल साम्राज्य हे आरमारात निपुण होते. त्यामुळेच त्यांनी कोरामंडळ व मलबारच्या किनाऱ्यावर वर्चस्व प्रस्थापित केल्याचे दिसून येते.

चोलांचे सांस्कृतिक कार्य–

द्रविड वास्तुशैलीचा उगम इ.स. ७ व्या शतकात पल्लव घराण्याच्या कारकीर्दीत झाला. पल्लव व पांड्य यांच्या कारकीर्दीत ज्या परंपरा निर्माण झाल्या होत्या त्या परंपरांचा विकास चोल काळात दिसून येतो. दक्षिणापती झालेल्या चोल वंशीय राजांपैकी जवळपास प्रत्येक राजाने लहान–मोठी मंदिरे उभारल्याचे आढळते. पल्लव काळात मंदिर बांधकामासाठी विटांचा वापर केला जात असे तर चोल काळात विटांऐवजी दगडाचा वापर जास्त प्रमाणात आढळतो.[९] अगस्तेश्वराचे मंदिर, विजयालय–चोलेश्वर, सुंदरेश्वर, महालिंग स्वामी इत्यादी अनेक मंदिराची उभारणी इ.स.८५०–९८५ या कालावधीत झाली.

स्थापत्य कलेचा उत्कृष्ठ नमुना म्हणून चोल कालखंडातील तंजावरचे राजराजेश्वर (बृहदीश्वर) मंदिर व गंगैकोंडचोळपुरमचे 'चोलेश्वर मंदिर' ही दोन विशेष उल्लेखनीय आहेत. राजराजाने (इ.स.९८५–१०१४) तंजावर येथे 'बृहदीश्वर' मंदिर बांधले.[१०] ही वास्तू आकाराने प्रचंड असून गाभारा ३० चौरस मीटर आणि उंची ६० मीटर आहे. गाभाऱ्याची भिंत १५ मीटर उंच आहे. गाभाऱ्याभोवती प्रदक्षिणामार्ग असून गाभाऱ्याच्या भिंतीवर चोल काळातच शिवपुराणातील चित्रे रंगविलेली होती. गाभाऱ्याच्या वरच्या मजल्यावर भरताच्या नाट्यशास्त्राप्रमाणे नृत्याच्या विविध प्रकारांचे शिल्प आहे. राजराजाचा उत्तराधिकारी राजेंद्र पहिला याने गंगैकोंडचोळपुरम या ठिकाणी एक शिवमंदिर बांधले आहे.[११] हे मंदिर तंजावरच्या मंदिरा सारखेच होते. आज या मंदिराची बरीच पडझड झाली आहे. दक्षिण भारतीय ब्रॉन्झ मूर्तींमध्ये सर्वात प्रसिध्द व नाट्यपूर्ण मूर्ती म्हणजे येथील १३

© Shaurya Publication, Latur | www.rjorunals.co.in | Email-hitechresearch11@gmail.com

व्या शतकातील नटराजाची मूर्ती होय. नृत्याची अधिष्ठात्री देवता म्हणून शिवाचे रूपाचे साकार करण्यात आले आहे. शिवस्वरूप परमेश्वर सृष्टीच्या नाट्यमंचावर नटराज बनून आणि स्वानंद साम्राज्यात दंग होऊन तांडवनृत्य करीत असल्याचे दृश्य साकार करण्यात आले आहे. या चतुर्भुज मूर्तीच्या एका हातात कडकडणारे डमरू दुसऱ्या हातात धगधगणारा अग्नी, तिसरा हात अभयदर्शक मुद्रा दाखविणारा आणि चौथा क्रियादर्शक आहे.'' उजव्या पायाने अज्ञान रूपी राक्षसाला चिरडले आहे आणि डावा पाय नाचताना वर उचलला गेला आहे. भोवताली अग्नीज्वालांचे वलय आहे. नटराजाचे शरीर, वस्त्र, केशकलाप, अंगावरील सर्प, हात, पाय व बोटे या सर्वांच्या लयपूर्ण रेषेमुळे शिल्पामध्ये एक प्रकारचा आवेश सजीवता व विलक्षण चैतन्य निर्माण झाले आहे. भारतीय शिल्पकलेतील हे एक अद्भूत व अजोड रत्न आहे.

चोल राजांनी शैवधर्माला राजाश्रय दिला असला तरी परधर्मसहिष्णुता वादावर भर दिल्याचे दिसते. यांच्या राजवटीत बौध्द व जैन थोड्याफार प्रमाणात अस्तित्व टिकवून होता. चोल सम्राटांनी साहित्य निर्मितीला प्रोत्साहन दिल्याचे दिसते.

समारोप –

दक्षिण भारतातील एक अत्यंत महत्वाचे राजघराणे म्हणून चोल घराणे प्रसिध्द आहे. दक्षिण भारताच्या इतिहासात प्राचीन कालखंडापासून ते मध्ययुगीन कालखंडापर्यंत यांनी आपले अस्तित्व टिकवून ठेवल्याचे दिसते. विशेषत: नवव्या शतकापासून तेराव्या शतकापर्यंत या घराण्याचा वैभवाचा, भरभराटीचा काळ इतिहासात प्रसिध्द आहे. प्रचंड सैन्याच्या जोरावर विशाल साम्राज्य निर्मिती करून सागरावर प्रभुत्व निर्माण करणारे दक्षिण भारतातील घराणे अशी चोल घराण्याची ओळख आहे. चोलांनी प्रशासन व्यवस्था मजबूत करून वैदिक धर्माचा पुरस्कार केला. चोल कालखंडात दक्षिण भारतात बौध्द, जैन धर्माचे अस्तित्व असले तरी या धर्माचा म्हणावा तसा प्रसार झालेला दिसत नाही. त्यांनी साम्राज्यविस्ताराबरोबरच कला व साहित्य क्षेत्रातही अद्वितीय स्थान निर्माण केल्याचे दिसून येते. चित्रकला, शिल्पकला, स्थापत्यकला, नृत्यकलांना या कालखंडात मानाचे स्थान असावे. त्यांनी निर्माण केलेली मंदिरे अद्वितीय म्हणावी लागतील. मंदिर कलेबाबत पर्सी बाऊन या पाश्चात्य संशोधकाने 'भारतीय शिल्पकलेतील एक अत्यंत उच्च प्रतीचा नमुना' असे वर्णन केले आहे. त्यांनी बांधलेली मंदिरे व इतर वास्तू त्यांच्या प्रगत कलेच्या साक्षी आहेत. एकूणच प्राचीन भारताच्या इतिहासातील संस्मरणीय कामगिरी म्हणून चोल कालखंडाचा उल्लेख करावा लागेल.

संदर्भ –

१. डॉ. गाठाळ एस.एस.– भारताचा इतिहास व संस्कृती, कैलास पब्लिकेशन्स, औरंगाबाद, प्रथमावृत्ती–जुलै २००७, पृ.क्र. ५४
२. यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ– प्राचीन काळ (प्रारंभ ते यादवकाळ) HIS २८०, पृ.क्र. ५०
३. गेडे एस.एस., कुलकर्णी बी.डी. – प्राचीन आणि मध्ययुगीन भारताचा इतिहास, सेठ पब्लिकेशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती– जून १९९४ पृ.क्र.१७०
४. डॉ. अनिल सिंगारे, डॉ. ओमशिवा लिगाडे– दक्षिण भारताचा इतिहास, अरूणा प्रकाशन, लातूर, प्रथमावृत्ती– ९ऑगस्ट २०१३ पृ.क्र. २१३
५. प्रा. पी.जी. जोशी – प्राचीन भारत, अभय प्रकाशन, नांदेड, सन–२००८, पृ.क्र. १८७

Half Yearly Nov 2017-Apr 2018 | UGC Approved Sr. No. 64310 | ISSN : 2319 - 8648
Issue X, Vol. VI, April. 2018 | Impact Factor : 2.143

६. पूर्वोक्त– डॉ. सिंगारे, डॉ. लिगाडे, पृ.क २१६

७. पूर्वोक्त– गेडे एस.एस., कुलकर्णी बी.डी. पृ.क. १७३

८. अशोक नेवासकर, भावना पाटोळे– प्राचीन भारताचा इतिहास, विद्या प्रकाशन, नागपूर, प्रथमावृत्ती– जुलै २०००, पृ.क. १७०

९. प्रा.श्री.ह. शहाणे– भारतीय कलेचा इतिहास, गंगा पब्लिकेशनस, मुंबई, पृ.क १४५

१०. डॉ. गो.ब. देगलूरकर– प्राचीन भारत इतिहास आणि संस्कृती, अपरांत प्रकाशन पुणे, सन–सप्टेंबर २०१५ पृ.क. ३२६

११. म.श्री.माटे – प्राचीन कलाभारती, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन पुणे, प्रथमावृत्ती–१९७८, पृ.क.९१

१२. पूर्वोक्त –प्रा. श्री .ह. शहाणे पृ.क.१४८

PRINCIPAL
S.P.Mahavidyalaya,Bhoom
Dist.Osmanabad